

CEZA MUHAKEMESİNDE VE İSLÂM HUKUKUNDA İSPAT
PROOF IN CRIMINAL PROCEEDINGS AND ISLAMIC LAW

Tuba Beyza KATIRSIZ^{1*}

¹ Avukat, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, tuba.beyza.k@gmail.com.

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Öz: Ceza muhakemesinde ispat faaliyetleri maddi gerçeğe ulaşmak açısından büyük önem taşımaktadır. Yargılamada kullanılan ispat araçları tarih boyu değişip gelişmiş, bu tarihsel gelişimin bir sonucu olarak bir suçun ne zaman ispat edilmiş sayılacağı konusunda farklı hukuk sistemlerinde farklı yaklaşımlar benimsenmiştir. Modern ceza muhakemesinde hâkimin hüküm verirken ispat araçları ve maddi gerçeğin ispatı konusundaki görüşlerinin kanunla sınırlandırıldığı kanuni ispat sistemi terk edilmiş, hâkimin ceza yargılamasında hükmünü her olayın gerçekleştikten sonra geride bıraktığı kendine özgü delilleri serbestçe değerlendirerek inşa ettiği vicdani ispat sistemi yaklaşımı modern ceza muhakemesinde daha yaygınlık kazanmıştır. Modern dünyada yargılamaya, ispat faaliyetlerine ve ispat araçlarına bakış açısındaki bu değişimin, hukuki kaynakları 7. yüzyıl Arap coğrafyasında meydana gelmiş bulunan İslâm hukukunda bir karşılığının olup olmadığı, İslâm hukukunun ispata ve ispat araçlarına bakış açısı bu çalışmanın ulaşmayı amaçladığı bilgilerdir. İslam hukukçuları İslam hukukuna kaynaklık eden ayet ve hadislerden hüküm çıkarmak için bazı metotlar geliştirmiştir. İlk dönem alimleri uyguladıkları hüküm çıkarma metotları neticesinde yargılama usulünü Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla sınırlı tutma temayülü göstermişlerdir. Ayet ve hadisler amaçsal olarak ve lafzi açıdan incelendiğinde sonraki dönem alimlerinden olan İbn Kayyim el-Cevziyye'nin öncülük ettiği görüşe göre hakikatin ortaya çıkarılması ve adaletle hükmetme genel amacı hakikate ulaştıran her türlü delilin ceza yargılamalarında göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir. Bunun yanı sıra tüm suçların yargılanmasında bu genel amacın varlığından söz edilememektedir. Hadd suçlarının varlığı söz konusu olduğunda suç işleyen kişilere mümkün mertebe olayı mahkeme önüne taşımadan sulh etmek ve durumu gizli tutmak tavsiye edilmiştir. Bu suçlarla korunan hakların Allah hakkı olduğu kabul edilmiştir ve cezalandırılmasındaki genel amaç toplumu bu fiillerden korumak ve sakındırmaktır. Dolayısıyla hadd suçlarının yargılanmasında ispat faaliyetlerinin genişletilmesi istenmeyen bir durumdur. Bu açıdan İslâm hukukunda ispat suçların cezalandırılmasındaki genel amaca göre farklılık arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ceza Muhakemesi, İspat ve Deliller, İspat Sistemleri, İspat Yükü, İslam Hukuku.

Geliş Tarihi/Received:
09.12.2024

Kabul Tarihi/Accepted:
29.12.2024

Yayımlanma Tarihi/
Available Online:
31.12.2024

Abstract: In criminal procedure, evidentiary activities are of great importance for uncovering the material truth. The tools used for proof in legal proceedings have evolved over time, resulting in differing approaches across legal systems regarding when a crime can be deemed proven. In modern criminal procedure, the legal proof system, which restricts a judge's opinion on evidence and the proof of material facts by statutory rules, has been largely abandoned. Instead, the discretionary proof system, where the judge builds their ruling by freely evaluating the unique evidence left behind by each case, has become more prevalent in modern criminal justice. This study aims to determine whether this shift in the perspective on trials, evidentiary activities, and evidentiary tools in the modern legal world has a counterpart in Islamic law, which is based on sources from the 7th-century Arab region. It also explores the perspective of Islamic law on proof and evidentiary tools. Islamic jurists developed specific methods for deriving rulings from the verses and hadiths that constitute the primary sources of Islamic law. Early scholars, following their interpretation methods, tended to confine procedural rules to the practices of the Prophet Muhammad. When the verses and hadiths are examined both purposefully and textually, a view pioneered by Ibn Qayyim al-Jawziyyah in later periods argues that the general objective of revealing the truth and ruling with justice requires considering any evidence that aids in uncovering the truth in criminal proceedings. However, this general objective does not apply to all cases. In the context of hudud crimes, it has been advised to settle such matters privately and keep them confidential wherever possible. The rights protected by hudud crimes are considered the "rights of God," and their punishment aims to shield society from such acts and discourage them. Therefore, extending evidentiary activities in the prosecution of hudud crimes is considered undesirable. In this respect, the approach to evidence in Islamic law varies depending on the general purpose of punishing specific crimes.

Keywords: Criminal Procedure, Proof and Evidence, Proof Systems, Burden of Proof, Islamic Law.

GİRİŞ

Ceza muhakemesinin amacı, toplumsal düzenin korunması için hem suç işleyenleri cezalandırmaya yönelik hem de sanık haklarını ihlal etmeden hukuka uygun bir şekilde maddi gerçeğe ulaşmaktır. Kanunda suç olarak düzenlenen fiilleri işleyen kişilerin, diğer bireylerin hak ve özgürlük alanlarına saldırıda buldukları için durdurulması ve yargılanması gerektiği gibi; bu yargılamanın evrensel bir hukuk ilkesi olan masumiyet karinesine uygun yürütülmesi, suç failini gerçekleştiren failin her türlü şüpheden uzak, kesin, inandırıcı ve hukuka uygun delillerle ispat edilmesi de kesin bir gerekliliktir. Aksi halde kişilere işlemediği suçlardan ötürü cezai müeyyide uygulanması tehlikesi söz konusu olacaktır. Ceza muhakemesinde ispat faaliyetleri, ispat araçları ve bu araçların değerlendirilmesi tarih boyunca değişip gelişmiş; farklı toplumlarda, farklı hukuk sistemlerinde farklı yöntemler benimsenmiştir. Bu çalışmada modern ceza muhakemesinde ve İslam hukukunda ceza muhakemesi özelinde ispat kavramı incelenecektir.

1. Ceza Muhakemesinde İspat

1.1. İspat Kavramı

İspat kelimesi Arapça kökenli bir kelime olup s-b-t kökünden türemiştir. Bu kökten meydana gelen fiil çekimi (ثبت) sözlükte daim olmak, durmak, kalmak, tutmak, tahakkuk etmek, sağlam ve muhakkak olmak anlamlarına gelmektedir.¹ İspat (اثبات) şeklinde çekimlendiğinde ise dayanak, bir iddiayı güçlendirmeye yarayan tanıt; kanıt, bir şeyin doğruluğunu gösteren belge; doğrulama anlamlarını taşımaktadır.² İslam hukuku kaynaklarında ispat “mahkeme önünde, hukuken kendisine birtakım neticeler bağlanabilen herhangi bir hak veya olayla ilgili, İslam hukukunun belirlediği kurallara bağlı kalarak delil getirme faaliyeti”³ olarak tanımlanırken; modern ceza muhakemesi açısından ispat, yaygın olarak “muhakemeyi yürüten hâkimin deliller vasıtasıyla muhakemeye konu olan olayın gerçekleştiğine ve olayı gerçekleştiren fiillerin fail tarafından işlendiğine ikna edilmesi”⁴ şeklinde tanımlanmaktadır.

1.2. İspatın Konusu

Yargılamada suçun gerçekleştiğine dair basit şüphleyle başlayıp hükmün verilmesine kadar olan süreci ifade eden ceza muhakemesi sürecinde hüküm verilmesinin üç aşaması vardır: Suç olduğu iddia edilen olayın gerçekleşip gerçekleşmediğinin tespiti, olayın gerçekten suç oluşturup oluşturmadığının tespiti ve suç oluşturduğuna kanaat getirilen olayın failinin tespiti. Bu üç aşamadan maddi olayın gerçekleşip gerçekleşmediğinin tespiti ile maddi olayın failinin tespiti ispatın konusunu oluşturur.⁵

İspata konu olan maddi gerçek kavramının ne olduğunun anlaşılması için maddi gerçeğin; şekli gerçek ve mutlak gerçek kavramlarıyla farkının ortaya konulması gerekmektedir. Öncelikle

¹ Almaany, “ثبت” (Erişim 5 Aralık 2024).

² Almaany, “اثبات” (Erişim 5 Aralık 2024).

³ Mevsûtü Cemâl Abdunnasır, II, 136; Terhûnî, 28. Ayrıca bkz, el-Mevsuatu'l Fıkhiyye, I, 232 akt. Sahip Beroje, *İslam Ceza Muhakemesi Hukukunda Beyyine Külfeti ve İspata Hakim Esaslar*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 32.

⁴ Claus Roxin, “İspat Hukukunun Esasları”, çev. Yener Ünver, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/8 (2005/2), 266.

⁵ Fatih Birtek, *Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2017), 371-372.

muhakemeye konu olayın muhakeme sürecinden kronolojik olarak önce gerçekleştiği, hâkimin önüne gelen davayı incelerken artık tarihe mal olmuş bir olayın gerçekliğini ortaya koymaya çalıştığı hususu göz önünde bulundurulmalıdır. Mutlak gerçek; gerçekleşmesi matematiksel olarak sonsuz ihtimale sahip sonsuz olasılıklar arasından, gerçekleşen tek ve mutlak gerçekliktir. Öyle ki gerçekleşmeden önce gerçekliğin nasıl cereyan edeceği hiçbir zaman tam olarak bilinemeyeceği, sonsuz ihtimaller arasından vuku bulacak olan gerçekliğin tam olarak hesaplanamayacağı gibi; gerçekleştikten sonra da geriye yönelik olarak geçmişte gerçekliğin nasıl cereyan ettiği hakkında yapılan araştırmalarda elde edilen bilgi, belge, iz ve deliller doğrultusunda, gerçekliğe en uygun sonuca varılabilse bile varılan bu sonuç hiçbir zaman mutlak gerçekliğe tam olarak ulaşamayacaktır. Çünkü mutlak gerçeklik, gerçekleşmiş olması itibarıyla, diğer gerçekleşmesi mümkün olasılıkların, gerçekleşme ihtimalini sıfırlamaktadır ve mutlak gerçeklik mantık ve fizik kanunlarına aykırı olmayan tüm "mümkün" olası gerçeklikler arasından, gerçekleşen tek gerçeklik olduğu için; tüm "mümkün" şüphelerden de arınmıştır. Delil ve izler vasıtasıyla geriye yönelik olarak geçmişte olup bitmiş bir gerçekliğe dair yapılan araştırmalarda elde edilen gerçeklik tasavvurunda ise sonuç hiçbir zaman tüm mümkün şüphe ve ihtimallerden arındırılmaz. Bu ancak geçmişin tüm zaman-mekân gibi objektif unsurları ve geçmişi yaşayan öznelere ile birlikte bugüne aksettirilmesi ile mümkün olabilir, bu ise imkansızdır. Muhakemeye konu olan olayın da bir mutlak gerçekliği vardır ve bu mutlak gerçeklik, gerçekleşmesiyle tüm mümkün şüphelerden arınmış bir gerçekliktir. Muhakemeyi yürüten makamın elinde ise geçmişte olup bitmiş bu gerçekliğin kalıntıları vardır. İşte mutlak gerçek, gerçekliğin ta kendisi iken, mutlak gerçeğin geride bıraktığı kalıntılar, yani deliller vasıtasıyla bugün ortaya konulması ise maddi gerçektir. Ceza muhakemesinde delil ne kadar çok ve somut olursa, ispat o kadar kolay ve doğru olur. İspat ne kadar doğru ve güçlü olursa, ulaşılan maddi gerçek de o kadar şüpheden uzak olacaktır. Sonuç olarak maddi gerçek, hakikatin kendisi (mutlak gerçeklik) değil, hakikatin ne olduğuna dair her türlü şüpheden uzak vicdani kanaattir.

Maddi gerçek muhakemenin ne kadar titiz ve usulüne uygun yürütüldüğüne ve delillerin ne kadar doğru değerlendirildiğine bağlı olarak mutlak gerçeğe o kadar yaklaşır ama asla tüm mümkün şüphelerden arınmış bir biçimde mutlak gerçeğe ulaşamaz. Zaten maddi gerçeğin ispat edilmesi için yenilmesi gereken şüpheden kasıt, gerçekleşmesi mümkün olan tüm şüpheler de değildir. Akla ve mantığa uygun, gerekçelendirilebilen şüphenin yenilmesi gerekmektedir.⁶ Örneğin cinayet suçunun sanık A kişisi tarafından işlendiği düşünülen bir davada, muhakemeyi yürüten hâkim, cinayet silahında A kişisine ait parmak izlerini, suç mahallinde A kişisine ait DNA örneklerini, görüntü kayıtlarını, A kişisinin ikrarını, görgü tanıklarının beyanını değerlendirerek cinayeti A kişisinin işlediğini akla ve mantığa uygun tüm şüpheleri yenerek ispat etmiş olabilir. Bunun yanı sıra A kişisinin birebir aynı parmak izine, DNA dizilimine ve görünümüne sahip bir B kişisinin bu cinayeti işlemiş olduğu ve A kişisinin ikrarında yalan söylediği şeklinde bir senaryo içinde bulunduğumuz evrenin mantık ve fizik kurallarına aykırı olmayıp, bu senaryonun günümüz bilimsel koşulları ile gerçekleşmesi imkânsız da değildir. Ama olayın bu şekilde gerçekleşip gerçekleşmediğine dair bir şüphe akla ve mantığa uygun olmayıp bu şüphe gerekçelendirilemez. Dolayısıyla hâkimin bu mümkün şüpheyi bertaraf etmesi gerekmez.

İspatın konusu mutlak gerçek olmadığı gibi, şekli gerçek de değildir. Yani hâkim, medeni muhakemede olduğu gibi, tarafların iradesine ve tarafların öne sürdüğü delillerle bağlı kalıp görünüşteki gerçeklikle yetinmez. Hakikatin dışını değil özünü araştırır. Dolayısıyla hâkim, tarafların

⁶ Metin Fezyioğlu, *Vicdani Kanaat*, (İstanbul: Aralık 2015 Işık Yayınları), 114-117.

öne sürdüğü delillerle yetinmeyip olayın gerçekleştiğine dair delilleri kendiliğinden toplayacağı gibi, tarafların öne sürdüğü delillerin sıhhatini ve olayı temsil edip etmediğini de araştırır.⁷

1.3. İspat Türleri

Maddi gerçeğin nasıl ispat edileceğine dair ispat sistemleri geçmişten bu yana değişkenlik göstermiştir. Muhakeme sisteminin belirli kurallara bağlı olmadığı ilkel toplumlarda ispat, çoğunlukla suç üstü halinde veya failin suçu ikrarıyla mümkün olmuştur. Bazı toplumlarda davacı ve davalının düellosu, haklı tarafı kura ile belirleme, büyü veya kehanete başvurma, haklı ve haksız tarafı belirlemede ilahi iradeye başvurma, ilahi iradenin haklı tarafa yardım edeceği düşüncesiyle tarafları tehlikelere maruz bırakma gibi akıl dışı yöntemlere dayanan ispat yollarına başvurulmuştur. İnsanoğlunun bilgi ve becerileri, neden-sonuç ilişkisine bakışı geliştikçe ispat faaliyetleri akıl ve mantık zeminine oturtulmaya çalışılmış ve bunun sonucunda akılcılığın hâkim olduğu “kanuni ispat” ve “vicdani ispat” sistemleri ortaya çıkmıştır.⁸

1.3.1 Kanuni İspat ve Vicdani İspat

Kanuni ispat, hangi suçun hangi delillerle ve nasıl ispat edileceğinin kanunda belirtildiği ispat sistemidir. Bu sistemle akıl dışı delillerin muhakeme sürecine dahil olmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Böylece ispat araçlarının, akla ve mantığa uygun olmayanlar dışarıda bırakılarak, kanunda belirlenenlerle sınırlandırılmış olmasıyla birlikte bu sistem hâkimin hüküm verme aşamasına dahlini de sınırlandırmaktadır. Çünkü hâkim hükmünü kanunda geçen deliller üzerine inşa etmek zorundadır. Bu sistemde hâkim nelerin delil olacağını ve elde edilen delillerin değerini kendisi takdir edemez. Hâkim önüne gelen delillere karşı objektif tutum sergilemeli, kendisi aksi kanaatte dahi olsa kanun eldeki delillerle suçun ispat edildiğini kabul ediyorsa buna göre hüküm vermelidir.⁹

Suçun ancak kanunda kabul edilen delillerle ispat edilebiliyor olması, kanuni ispat sisteminin uygulandığı toplumlarda, kanuni delilleri elde etmek için işkenceye başvurma yollarına da kapı aralamıştır. Nitekim sanık olarak yargılanan kişilere işkence ile suçunu itiraf ettirmek Engizisyon Mahkemelerinde yaygın bir uygulama idi.¹⁰

Muhakemede nelerin delil olacağını, elde edilen delillerin değerini ve maddi gerçeğin nasıl ispat edileceğini hâkimin vicdani kanaatine göre serbestçe takdir ettiği sistem ise vicdani ispat sistemidir. Vicdani ispat sisteminde hâkim her somut olayda elde edilen bulguların ispata elverişliliğini akıl, mantık ve vicdan süzgecinden geçirerek kendisi takdir eder ve ikrar da dahil olmak üzere hiçbir delille de bağlı değildir. Diğer bir deyişle vicdani ispat sisteminde vicdani delil anlayışı söz konusu olup deliller arasında önceden belirlenmiş bir hiyerarşi veya kesin delil yoktur. Her delilin maddi olayı temsil etme gücünü ve önemini hâkim takdir eder. Hâkimin vicdani kanaatinin delillerin değerlendirilmesinde ve maddi gerçeğin ispat edilmiş kabul edilmesinde oldukça büyük bir ölçüt olması hükmün kurulmasında keyfilik söz konusu olup olmadığı hususunda soru işaretlerine neden olabilir. Hâkimin vicdani kanaatini keyfilikten ayıran şey ise yaptığı değerlendirmelerde sunduğu

⁷ Feridun Yenisey ve Ayşe Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, (Ankara: Eylül 2016, Seçkin Yayınevi), 70.

⁸ Mehmet Yayla, *Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat ve Şüpheler*, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2021), 43.

⁹ Devrim Aydın, *Ceza Muhakemesinde Deliller*, (Ankara: 2014, Yetkin Yayınları), 32.

¹⁰ Fatih Birtek, *Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat*, 405-406.

gerekçedir. Hâkim vicdani kanaatini objektif esaslara dayandıracak; akıl, tecrübe kuralları ve bilimsel metotlar gibi unsurların yardımıyla kanaatini gerekçelendirecektir.¹¹

1.4. İspat Yükü

Ceza muhakemesinde maddi gerçeği ortaya çıkarma, delil toplama ve delil sunma yükümlülüğünün; yani ispat yükünün yargılamaya dahil olan hangi sùjelerin üzerinde olduğuna yönelik olarak 3 farklı muhakeme usulü vardır. Bunlar: itham sistemi, tahkik sistemi ve iş birliği sistemidir.

İtham sistemi, hukuk davalarına benzer bir şekilde suçtan zarar görenler ve failin mahkemede hâkim huzurunda davalashmaları ve hâkimin taraflar arasında haklı olan tarafa karar vermesi esasına dayalı olup bilinen en eski sistemdir. İtham sisteminde, itham eden tarafla itham edilen taraf delilleri toplama ve mahkemeye sunma yetki ve sorumluluğu tamamen kendilerine ait olmak üzere mahkeme huzurunda uyuşmazlığı çekişmeli olarak tartışırlar. Muhakemeyi yürüten makam kendiliğinden bir delil araştırması yapmamakta, tarafların tartışmasını değerlendirmektedir. Hâkim duruşmayı adil bir şekilde yönetir ve neticede karar verir. Maddi gerçeği ortaya çıkarma yükümlülüğü altında değildir.¹²

Tahkik sistemi devlet yapısının güçlenmesiyle birlikte ceza muhakemelerinin devlet eliyle, kamu menfaati gözetilerek, kendiliğinden yürütölmeye başlandığı sistemdir. Bu sistemde tarafların uyuşmazlığı mahkemeye taşınmasına ve tartışmasına gerek olmadan muhakemeyi yürüten makam gerekli soruşturmayı ve kovuşturmayı başlatır, delil toplar ve maddi gerçeği ortaya çıkarmaya çalışır. Bu sistemde itham sisteminde olduğu gibi davalı ve davacı taraflar karşısında tarafsız hâkimden ziyade, ispat faaliyetlerine aktif bir şekilde katılan hâkim söz konusudur. İspat yükü muhakemeyi yürüten makamdır. Tahkik sisteminin uygulamalarında sanık muhakemeyi yürüten makam karşısında oldukça dezavantajlı olmuş, çekişmeli bir şekilde uyuşmazlığı mahkemede tartışma imkânı taraflara verilmemiştir.¹³

İş birliği sisteminde ise hem ispat faaliyetlerine muhakemeyi yürüten makamın da katılması; hem de tarafların mahkeme huzurunda uyuşmazlığı tartışabilmesi söz konusudur. Yani maddi gerçeği ortaya çıkarmada tüm yargılama sùjeleri etkin rol alabilir. Mahkeme kendiliğinden delil toplayabilir ve davalar tarafların şikayetiyle de muhakemeyi yürüten makamın kendiliğinden araştırma yapmasıyla da açılabilir. İş birliği sisteminde ispat yükünün hangi sùje üzerinde olduğu hususunda ispat yükünün iddia makamının, yani savcının üzerinde olduğu; savcı ile mahkemenin ortak yükümlülüğü olduğu ve ispat yükünün olmadığı şeklinde farklı görüşler vardır.¹⁴

2. İslâm Hukukunda İspat

2.1. Genel Bilgiler

İslam hukukunda ispatın esaslarının ortaya konulabilmesi için öncelikle İslam hukukunun genel özellikleri ve içtihat geliştirme metodu anlaşılmalıdır. İslam hukukunun ana

¹¹ Devrim Aydın, *Ceza Muhakemesinde Deliller*, 34.

¹² Mehmet Yayla, *Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat ve Şüphe*, 83-84; Fatih Birtek, *Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat*, 445-446.

¹³ Mehmet Yayla, *Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat ve Şüphe*, 85-86; Fatih Birtek, *Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat*, 454-455.

¹⁴ Mehmet Yayla, *Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat ve Şüphe*, 87; Fatih Birtek, *Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat*, 457-458.

kaynağı Kur'an ve Sünnettir; Şari'in yani Allah'ın ve Peygamber'in buyruklarıdır. İslam Hukukçuları bu kaynaklardan hüküm çıkarma, ayet ve hadis metinlerinin işaret ettiği hukuk kurallarını tespit etme hususunda "istinbat" denilen yöntemler geliştirmişlerdir. Bu yöntemler buyrukların illetine ve lafzına yönelik olmak üzere iki kısımdır. İllete yönelik istinbat metodları kıyas, istihsan, mesalih ve zerayi gibi emir ve yasakların ortaya çıkış sebebini ve bu emir ve yasaklarla neyin amaçlandığını gözetme esasına dayanır. Lafza yönelik istinbat metodları ise ayet ve hadis metinlerinin umum mu husus mu; emir mi yasak mı bildirdiği, emrin mutlak mı mukayyed mi olduğu hususları gibi metnin lafzından anlaşılması gereken manayı ortaya koyma esasına dayanır.¹⁵ Bu istinbat metodları ile 7. Yüzyılda, Arap coğrafyasında ortaya çıkmış Şari' buyruklarının çok büyük ölçekli zaman ve mekân değişiklikleri ile uyum içinde olması sağlanmıştır.

Seküler hukuk sistemlerindeki düzenlemeler bireyin bireylerle, bireylerin devletle ve devletin diğer devletlerle ilişkilerini düzenlemektedir. Yani bireyin uyması gereken hukuk kuralları ancak başka bireylerin varlığı halinde ortaya çıkmaktadır. İslam hukuku kaynakları ise bireylerin bireylere karşı olan sorumluluklarını düzenlemeden önce bireyin Allah'a karşı olan sorumluluklarını düzenler. İslam hukuku, yani fıkıh kitaplarının kahiri ekseriyetinin önce "İbâdât" hükümlerini daha sonra evlilik, miras, muamelat (alışveriş ve borç ilişkileri) gibi özel hukuk hükümlerini, daha sonra kitabu'l emaret, kitabu'l kadâ, kitabu's-şehadat, ukubat gibi kamu hukukuna, yargılamaya ve muhakemeye dair hükümleri düzenlediği rahatlıkla görülebilir.¹⁶ İslam hukukunun bu özelliği bireyin diğer bireylere yani bir topluma tabii olmadan dahi uyması gereken hukuk kuralları olduğu anlamına gelmektedir. Çünkü birey tek başına olsa dahi Allah'a karşı sorumluluk sahibidir. Bireyin Allah'a karşı olan sorumluluklarını düzenleyen bazı hükümler o kadar genel ve o kadar yerleşiktir ki, bu hükümler Kur'an ve Sünnetten hakkında özel hükme ihtiyaç bırakmayacak şekilde özel hukuka ve kamu hukukuna da sirayet eder. Örneğin, "Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: buluğa erinceye kadar çocuktan, akli başına gelinceye kadar mecnundan, uyanıncaya kadar uyuyandan."¹⁷ hadisindeki "kalem kaldırılmıştır" ifadesiyle mezkûr kişilerin günahlarının amel defterlerine yazılmayacağı kast edilmektedir. Yani bu kişiler işledikleri fiiller nedeniyle Allah tarafından cezalandırılmayacaklardır. Bireyin asıl sorumluluğunun Allah'a karşı olduğu kabul edilen İslam hukukunda, Allah'a karşı sorumlulukları olmayan bu kişiler diğer bireylere ve devlete karşı evleviyetle sorumlu değillerdir. Dolayısıyla çocuklar ve ayırtım gücü olmayanlar medeni hukuk anlamında fiil ehliyetine sahip olmayacaklar; ceza hukuku anlamında ise cezai ehliyetleri yok kabul edilecektir. İşte bahsi geçen hadis esas olarak bireyin Allah ile olan ilişkisi hakkında iken, çocukların ve ayırtım gücü olmayanların ehliyeti hususunda özel hükme gerek bırakmadan özel hukuka ve kamu hukukuna da temel teşkil etmiştir.

Ceza muhakemesinde ispat faaliyetlerinin öneminin ve şüphenin yenilmesi zorunluluğunun asıl sebebi olan masumiyet karinesinin İslam Hukukundaki karşılığı da öncelikli olarak ibadet ile ilgili hükümlere dayanır. İbadetler ve çeşitli konularda yakîn, yani kesin bilgi ile bilinen şeylerin şüphelerle geçerliliğini yitirmeyeceğini bildiren haberler İslam hukukçularını "istishab" kaidesini geliştirmeye yöneltmiştir. Bu kaide "bir şeyin değiştiğini gösteren bir delil bulunmadığı sürece, o şeyin aynen kalmasını" ifade eder.¹⁸ Bu genel kaide temiz olduğu bilinen suyun kirlenme şüphesiyle pis sayılmayacağı, abdest aldığı bilinen bir kişinin abdestinin bozulup bozulmadığından şüphe etmesiyle abdestinin bozulmayacağı, esasen borçsuz sayılan kişilerin salt borçlu olduğunun iddia

¹⁵ Muhammed Ebu Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, çev. Abdulkadir Şener, (Ankara: Fecr Yayınevi, 2000), 108-109.

¹⁶ Örnek için bkz. Serahsi, *Mebcut*, ed. Mustafa Cevat Akşit, (İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2008) 31/3-5.

¹⁷ Ebu Davud, Hudud, 16; Tirmizi, Hudud, 7; Nesai, Talak, 21.

¹⁸ Muhammed Ebu Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, 253.

edilmesiyle borçlu sayılmayacağı ve esasen masum sayılan kişilerin iddia ve şüphelerle suçunun sabit olmayacağı gibi ibadeti, özel hukuku ve ceza hukukunu ilgilendiren tüm hükümlere esas teşkil eder.

Kur'an ve sünnette masumiyet karinesi ile ilgili özel hükümleri içeren haberler de vardır. Bunun en büyük örneğini, zina iddiasında bulunup da iddiasını ispat edemeyen kişilerin kınandığı ve bu kişilerin cezaya çarptırılıp şahitliklerinin ömür boyu kabul edilmeyeceğini bildiren Nur suresi 4-25. Ayetleri oluşturur. Burada ispat edilmeyen zina iftirasına karşı iddianın muhatabı sanıklar korunmakla kalmamış, iddia sahiplerinin cezalandırılmasına da doğrudan hükmedilmiştir. Nebi Aleyhisselam döneminde yapılan hukuk ve ceza yargılamalarında da iddia sahiplerine, iddiası ne kadar güçlü olursa olsun ve ne kadar taraftar bulursa bulsun; delil sunmadıkça ve iddiasını ispat etmedikçe itibar edilmemiştir. Bu hususta "Eğer insanlara sırf iddialarıyla talep ettikleri verilseydi, insanlar başkalarının kanlarını ve mallarını talep ederdi. Ancak iddia sahibine beyyine(delil), iddiayı inkâr edene de yemin gerekmektedir"¹⁹ hadisi hem hukuk davaları hem ceza davaları yönünden büyük önem arz etmiştir.

2.2 İslam Hukukunda Benimsenen İspat Sistemi

İslam hukuku yargılamalarında ispat zorunlu bir unsur olmakla birlikte nasıl bir ispat sisteminin benimsendiği hususu tartışma konusu olmuştur. Bunun sebebi 7. Yüzyılda ilkel komünal toplum niteliğini haiz olup, muhakemeye dair akılcı ve yerleşik kuralları olmayan Arap kabilelerine İslamiyet ile birlikte ilk kez İslami muhakeme usul kurallarının öğretilmesi ve Nebi Aleyhisselam'ın hakimlik ettiği somut davaların uzun yıllar muhakemede emsal teşkil etmesidir. Elbette Nebi Aleyhisselam muhakemeyi o dönemin elverdiği şartlarla yürütmüş ve ispat aracı olarak büyük çoğunlukla beyan delillerine başvurmuştur. Kur'an'da da ispat vasıtası olarak şahitlerden bahsedilmiş, zina suçunun ancak 4 şahitle ispat edileceği belirtilmiştir. İslam hukuku kaynakları da Kur'an ve Sünnet uygulamalarını esas aldığı için yargılamaya ilişkin hükümlerin yer aldığı kitaplarda ispat araçları tahdidi olarak sayılmıştır. Bunlar şahitlik, yemin, nükul, ikrar veya yemin ile şehadettir.²⁰

İlk dönem İslam alimleri uzun yıllar bu tahdidi ispat vasıtaları ile hükmetmiş, Nebi Aleyhisselam'ın uygulamasının dışına çıkmamışlardır. Bu ilk dönemde özel hukuk-ceza hukuku ayrımı yapılmadan muhakemede yukarıda zikredilen "delil getirmek iddia sahibine, yemin ise inkâr edene düşer" hadisi esas alınmıştır. Klasik fıkhıta hadis metninde geçen "beyyine" kelimesinden anlaşılan mana, Nebi Aleyhisselam'ın yargılama yaparken taraflardan beyyine talep ettiğinde tarafların çoğunlukla şahitliğe başvurması ve bazı rivayetlerde beyyine ile doğrudan şahitliğin kastedilmesi göz önünde bulundurularak şahitlik olmuştur.²¹ Beyyine, yani delil getirme faaliyetinin beyan delilleri ile sınırlandığı bu klasik dönemde hem hukuk davaları hem ceza davaları için kanuni ispat sisteminin hâkim olduğu söylenebilir.

14. Yüzyıl alimlerinden İbn Kayyim el-Cevziyye'nin öncülük ettiği diğer bir kısım alimin görüşüne göre ise beyyine sadece şahitlikle sınırlı değildir. Kur'an'ı Kerim'de de beyyine kelimesi birçok farklı anlamda kullanılmıştır. İbn Kayyim beyyine kelimesinin daha geniş anlamda kullanıldığı ayetlerle ilgili açıklamalar yaptıktan ve Nebi Aleyhisselam'ın şahitlik dışında itibar ettiği

¹⁹ Buhari, Tefsir, Ali İmran 3; Rükun 6; Müslim, Akdiye, 2; Ebu Davud, Akdiye, 23; Tirmizi, Ahkam, 13; Nesai, Kudat, 35.

²⁰ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe vd. (İstanbul: Risale Yayınevi, 1994) 8/266.

²¹ Sahip Beroje, *İslam Ceza Muhakemesi Hukukunda Beyyine Külfeti ve İspata Hakim Esaslar*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 14.

diğer delillerden örnekler verdikten sonra şu değerlendirmede bulunmuştur: “Nebi Aleyhisselam’ın ‘beyyine ikamesi davacıya gerekir’ derken muradı, hüküm için iddiasını ispat edebilecek her türlü kanıt getirme yükümlülüğü olmuştur. İki şahit getirilmesi, beyyineden sadece bir tür olmaktadır. Hiç şüphe yoktur ki beyyineden şahitler dışında öyle türler vardır ki, bunlar şahitlerden daha güçlü kanıt olabilirler. Davacının iddiasını kanıtlayan halin delaleti gibi. Çünkü halin delaleti, şahidin bildirmesinden daha güçlüdür.”²² Bu görüşe göre Allah-u Teala’nın ayetlerle şahit tutmayı tavsiye etmesi, delil olarak şahitliği zikretmesi; Nebi Aleyhisselam’ın yargılamada çoğunlukla şahitlerin beyanına dayanarak hükmetmesi delillerin sadece şahitlikle sınırlandırılması anlamına gelmez. Şari’ şahitliği tavsiye ederken diğer delilleri yasaklamamıştır. Hakkı ortaya çıkaran, yani ispat eden her şey delil olabilir. Hatta Ömer bin Abdulaziz’in “İnsanların icad ettikleri suçlar kadar hükümler ve çözüm yolları icad edilir” dediği rivayet edilmiştir.²³ Allah ve Resulünün yargılamada iddia sahibinden şahit getirmesini istemesinin nedeni adaletin tesis edilmesi ve hakkın ortaya çıkmasıdır. Delillerin sadece şahitlikle sınırlandırılması ise bu amaca aykırılık oluşturmaktadır.

Görüldüğü gibi bu ikinci görüş muhakemenin amacının maddi gerçeğin ortaya çıkması ve adaletle hükmedilmesi olduğunu belirterek bu amaca hizmet eden delillerin beyyine kapsamına dahil edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Hangi delillerin maddi gerçeği temsil etme kabiliyetine sahip olduğu hususu ise her somut olaya özgü olarak değişkenlik arz edecektir. Dolayısıyla muhakeme esnasında elde edilen bulguların delil olup olmadığını ve delil değerini takdir etme yetkisinin muhakemeyi yürüten makamda olması gerekmektedir. Bu ispat anlayışı ise vicdani ispat sistemine daha yakındır. Bunun yanı sıra bu ikinci görüşe sahip olan alimler dahi vicdani ispat sistemini tam anlamıyla ve tüm ceza yargılamaları açısından kabul etmezler. Hadd cezalarını gerektiren suçların, özellikle zina suçunun ispatı bu değerlendirmenin dışında tutulmuştur. Kur’an ve Sünnetle muhakemede dikkate alınmasının emredildiği ve İslam alimlerinin üzerinde icma ettiği delilleri, şartlarını taşıdığı müddetçe²⁴ hâkim aksi kanaatte olsa bile reddedemez. Örneğin zina suçunun ispatında 4 şahit gerekirken, 3 şahitle hâkim suçun işlendiğine ikna olsa dahi cezaya hükmedemez veya ispatı için 2 adil şahidin öngörüldüğü cezalarda, hâkim şahitlerin adil şahitlik şartlarını taşıyıp taşımadığını değerlendirmede takdir yetkisine sahip olmakla birlikte, 2 adil şahidin şahitliğini reddetme yetkisine sahip değildir. Şartlarını taşıyan şahitliği veya ikrarı kabul etmek zorundadır.²⁵

Muhakemeye dahil edilen delillerin sınırlandırılmamasının gerekliliğini, amaçsal yorum yaparak açıklayan İbn Kayyim el-Cevziyye’nin öncülük ettiği görüşü savunan alimler; aynı amacın, yani maddi gerçeğin ortaya çıkarılması ve adaletin tesisi gerekliliğinin hadd suçlarının kovuşturulmasında Şari’ tarafından öngörülmediği kanaatindedir.²⁶ Buradaki farklılığı anlayabilmek için hadd cezalarının İslam hukukundaki yeri anlaşılmalıdır.

Klasik kaynaklarda İslam hukukunda suçların tasnifi, malvarlığına karşı işlenen suçlar veya kişilere karşı işlenen suçlar tasnifindeki gibi suçun konusu veya suçla korunan hukuki yarar baz

²² İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku’l Hükmüyye fi’s-Siyaseti’ş-Şer’iyye*, (İstanbul: Kasım 2022, Beka Yayınları, 1. Baskı) çev. Mehmet Erdoğan, 41.

²³ Şatibi, *el-İtisam*, çev. Ahmet İyibildiren, (Konya: Haziran 2011, Kitap Dünyası Yayınları) 1/364.

²⁴ Örneğin şahitlikte bulunanın akıl baliğ olması, itham edilmemiş olması, adil olması vb.

²⁵ Sahip Beroje, *İslam Hukukunda İspata Hakim Esaslar*, 106.

²⁶ Sahip Beroje, *İslam hukukunda İspata Hakim Esaslar*, 108.

alınarak değil²⁷, suça verilen cezalar baz alınarak yapılmıştır. Buna göre İslam hukukunda suçlar genel olarak hadd suçları, kısas veya diyet suçları ve tazir suçları olarak üçlü tasnife tabi tutulur.²⁸

Kisas veya diyet, kasten öldürme veya kasten yaralama suçlarında söz konusu olup cezası, öldürmeye karşılık öldürmek-yaralamaya karşı yaralamak veya davacıyla diyet denilen mali bir bedel karşılığında sulh yapılmasıdır. Yanlışlıkla yahut şibh-i amd ile öldürme veya yaralamalarda ise sadece diyet söz konusudur. Bu suçta zarar gören hak, şahsi bir hak olduğu için davacının faili affetmesi de mümkündür.²⁹ Kisas ve diyet suçları söz konusu olduğunda bireysel haklar, yani kul hakları çiğnenmektedir. Dolayısıyla suçun ispatı ve failin cezalandırılması ceza muhakemesinde maddi gerçeğin ortaya çıkarılması ve adaleti tesis etme genel amacı kapsamındadır.

Tazir suçları ise ayet ve hadislerle hakkında belirli bir cezaya hükmedilmemiş konularda; içinde bulunulan zamanın ve mekânın gerektirdiği ölçüde, toplumsal menfaatler gözetilerek suç addedilmesi ve cezalandırılması gereken fiillerdir.³⁰ Örneğin ayet ve hadisler ile günümüz anlamında fikri ve sınai hakları ile kişisel verileri korumaya yönelik suç ve cezalar düzenlenmemiştir. Günümüz toplum yapısı bu hakları koruma altına almayı ve bu hakların ihlalini de cezai müeyyideye tabii tutmayı gerektirmektedir. İslam hukuku ile bu hakkın çiğnenmesi halinde ceza öngörüldüğünde tazir suçu ve cezasının varlığından söz edilebilir. Tazir suçlarının belirlenmesinde, soruşturulmasında ve kovuşturulmasında da birey haklarının ön planda tutulduğu ve adaletin tesisi amacının hâkim olduğu açıktır.

Hadd suçlarını meydana getiren fiiller Hanefilere göre 5 tanedir, bunlar: Zina, alkol alma, kazf (namuslu kişiye zina iftirasında bulunma), hırsızlık, hırabe (yol kesme, silahlı isyan). Hanefiler dışındaki diğer mezhep alimleri bu haddlere kısas ve riddeti de eklemektedir.³¹ Bu fiillerin cezalandırılmasının asıl nedeni görüldüğü gibi birey haklarının çiğnenmesinden ziyade toplum menfaatidir. Nitekim içki içen bir insanın bu fiiliyle ihlal ettiği bir birey hakkı yoktur. Bu cezaların verilmesiyle korunan haklar "hukukullah" denilen Allah haklarıdır. Bu suçların kovuşturulmasındaki amaç, meydana getirdiği kötü neticeler ve sebep olduğu toplumsal zararlardan ötürü bu fena fiillerden toplumu men etmek ve alıkoymak; İslam beldelerinin fesat ve fitneden korunmasıdır.³² Bu suçlara yaklaşım diğer suçlardan farklılık arz etmiş, ihlal edilen hak Allah hakkı olduğu için bu fiiller açığa çıkmadığı ve hakim huzuruna taşınmadığı müddetçe faille tevbe tavsiye edilmiştir.³³ Suç mahkemeye intikal ettiğinde ise herhangi bir uzlaşma ile af söz konusu olmadan, hakim gerekli kovuşturmayı yapması ve ispat edildiği durumlarda failin cezalandırılması zorunludur.³⁴ Çünkü Allah hakkını hakimin veya suçtan zarar görenlerin affetmesi mümkün değildir. Hadd cezasını gerektiren

²⁷ Abdulkadir Udeh gibi modern İslam Hukukçuları suçun maksadına göre kasıtlı-kasıtsız işlenen suçlar, keşfedildiği vakte göre suçlar, topluma karşı-bireylere karşı işlenen suçlar, adi-siyasi suçlar gibi farklı sınıflandırmalar da yapmışlardır. Bknz. Abdulkadir Udeh, *İslam Ceza Hukuku ve Beşerî Hukuk*, çev. Akif Nuri, (İstanbul: İhya Yayınları, 1976) 105-131.

²⁸ Nuri Kahveci, *Ana Hatlarıyla İslam Ceza Hukuku*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, Temmuz 2022) 2. Basım, 80.

²⁹ Nuri Kahveci, *Ana Hatlarıyla İslam Ceza Hukuku*, 126.

³⁰ Nuri Kahveci, *Ana Hatlarıyla İslam Ceza Hukuku*, 130.

³¹ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, 7/321.

³² İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtâr Ale'd-Durri'l-Muhtar*, çev. Ahmed Davudoğlu (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1983) 8/161-163.

³³ "Maiz r.anh Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e gelip dört defa zina ettiğini ikrar etti. Bunun üzerine Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem recmedilmesini emretti ve (Maiz'e Rasulullah'a gidip suçunu itiraf etmesini emreden) Hezzal'e: "Eğer onu elbisenle gizleyseydin (suçunu açığa çıkarmayıp örtseydin) senin için daha hayırlı olurdu" dedi." (Edu Davud, Hudud, 7).

³⁴ "Haddleri aranızda bağışlayınız. Bana ulaşan haddin uygulanması ise vacip olmuştur" (Ebu Davud, Hudud, 6) hadisiyle haddi gerektiren suçların, suçtan zarar gören kişiler tarafından affedilerek gizlenmesi tavsiye edilmiş ve hâkime şikayetçi olduktan sonra af imkanının kalmayıp cezalandırmanın zorunlu olduğu bildirilmiştir.

fiillerin mahkemeye taşınmadan mümkün mertebe gizlenmesi ve affedilmesi tavsiye edildiği için bu suçların yargılanmasında muhakemeyi yürüten makamın amacının maddi gerçeği ortaya çıkarmak olduğu söylenemez.

Bu suçların cezalandırılmasını Allah istediği, nasıl ispat edileceği hususu da nassla belirlendiği için hadd cezasını gerektiren suçların ispat yollarını genişletmek İslam hukukuna aykırılık teşkil edecektir. Dolayısıyla muhakeme edilmesindeki amaç ve korunan haklar bakımından diğer suçlardan farklılık arz eden hadd cezasını gerektiren suçlarda kanuni ispat yöntemi uygulama konusunda ilk dönem alimleri ile İbn Kayyim el-Cevziyye'nin öncülük ettiği görüşü savunan alimler arasında bir görüş ayrılığı yoktur.³⁵

2.3. İslam Hukukunda İspat Yükü

Nebi Aleyhisselam'ın hakimlik ettiği muhakemeler yine o dönemin teamüllerinin etkisinden hali kalmayarak ceza davası-hukuk davası ayrımı olmadan çoğunlukla itham usulüyle yürütülmüştür. Usul genel olarak şöyledir: Davalı ve davacı, hakim huzurunda dava açar, hakim davalıya dava konusu ve iddialar hakkında görüşünü sorar, davalı ikrarda bulunursa dava davalının aleyhine sonuçlanır, ikrarda bulunmaz ve zımnen de olsa inkarda bulunursa hakim davacıdan delil sunmasını talep eder, deliller ispata elverişli ise davacı lehine hüküm verilir, davacı delil sunmazsa davalıya yemin teklif edilir, yemin ederse lehine hükmedilir,³⁶ yeminden kaçınırsa yemin etmemesi halinde iddialar doğrultusunda aleyhine hükmedileceği hatırlatılarak 3 kere yemin teklif edilir ve yemin etmemesi takdirinde ikrar sayılarak neticede aleyhine hükmedilir.³⁷ Bu usule göre ispat yükü tamamen taraflar üzerinde gibi görünmektedir.

Peygamber döneminde genel işleyiş bu şekilde olsa da Nebi Aleyhisselam'ın ceza muhakemelerinde delil olarak sadece tarafların sundukları ile yetindiği, ispat faaliyetlerine hiç katılmadığı, ispat yükünü tamamen taraflara yüklediği söylenemez. Nitekim bir cinayet davasında failin tespit edilmesi için Nebi Aleyhisselam da ispat faaliyetlerine dahil olmuştur. Taşla kafasından ağır biçimde yaralanan bir cariyeye huzuruna getirildiğinde Nebi Aleyhisselam konuşmakta güçlük çeken mağdureye “seni falanca mı öldürmeye teşebbüs etti?” diye olası faileri 3 kere sorar. Mağdure üçüncü olası failin kendisini yaraladığına dair işaretle bulduktan hemen sonra ölür. Daha sonra Nebi Aleyhisselam o kişiyi çağırır, fail suçunu ikrar eder ve kısasen öldürülür.³⁸ Başka bir rivayette Bedir savaşında Ebu Cehil'i birlikte öldüren Muaz ile Muavviz kardeşler arasından selebi, yani öldürülen kişiye ait ganimeti kimin hak ettiğinin anlaşılması için Nebi Aleyhisselam, kardeşlere “Kılıçlarınızı sildiniz mi?” diye sorar. Hayır demeleri üzerine kılıçları inceler ve selebi Muaz'ın hak ettiğine kanaat getirir.³⁹ Başka bir rivayette bir baba bekar olan oğlunun evli bir kadınla zina ettiğini, oğluna recm cezası gerekeceği zannıyla davalı tarafa diyet bedeli ödeyerek sulh etmek istediğini ama daha sonra hükümde yanıldığını ve oğluna recm cezası gerekmediği halde diyet bedeli ödediğini Nebi Aleyhisselam'a anlatır ve karşı taraf ile aralarında hükmetmesini ister. Nebi Aleyhisselam taraflar arasındaki uyuşmazlığı çözdükten sonra huzurundaki bir sahabiye -davaya dahil olmadığı halde- zina eden evli kadının yanına gitmesini ve suçunu ikrar ederse onu recmetmesini emreder.⁴⁰

³⁵ Sahip Beroje, *İslâm Hukukunda İspata Hakim Esaslar*, 106.

³⁶ Ümit Koca, “İslam Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat Yükü”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Haziran 2022;(39) 100 (93-115).

³⁷ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, 8/268.

³⁸ Buhari, *Kitabu'd-Diyat*, 4.

³⁹ Buhari, *Kitabu'l Humus*, 18.

⁴⁰ Buhari, *Kitabu'l Hudud*, 38.

Görüldüğü gibi İslam hukuku ile yürütülen muhakemelerde o zamanın teamüllerine uygun olarak gelişen, ispat yükünün davanın taraflarında olduğu itham sistemi yaygınlık arz etmiş olsa da durumun gerektirdiği koşullarda muhakemeyi yürüten makam da ispat faaliyetlerine dahil olmuştur. Ayet ve hadislerde kazf suçuna ilişkin hükümler dışında ispat yükünün yargılamanın hangi sujeleri üzerinde olduğuna dair bir sınırlama veya özel hüküm de bulunmamaktadır. Bu hususta da maddi gerçeğin ortaya çıkarılması ve adaletin tesisi genel amacı doğrultusunda; dönemin koşullarına ve İslam'ın genel ilkelerine uygun, değişen ve gelişen bir usul benimsenmesinin önünde bir engel yoktur.

SONUÇ

Ceza muhakemesi açısından ispat faaliyetleri büyük önem arz etmektedir. Maddi gerçeğin makul şüphelerden arındırılmış bir şekilde ispat edilmesi hem toplumsal düzen açısından hem de sanık hakları açısından adaletin tesisi için vazgeçilmez bir unsurdur. Toplumların hukuka ve muhakemeye bakış açıları rasyonellik kazandıkça ispat konusunda akıl dışı uygulamalara son verilmiş, kanuni ispat sistemi ve vicdani ispat sistemi olmak üzere iki rasyonel ispat sistemi gelişmiştir. İslam hukukuna göre yapılan yargılamalarda ispata yönelik bazı emir, tavsiye ve pratik uygulamaların ayet ve hadislerle sabit olması İslam'ın ilk dönemlerinde kanuni ispat sisteminin benimsenmesine sebep olmuştur. Bunun yanı sıra zamanla muhakemede sadece ayet ve hadislerde geçen sınırlı tahdidi delillere itibar etmek ve ispatı bu delillerle sınırlamanın adaletin tesisi genel amacına aykırılık oluşturacağı sonraki dönem alimlerinden İbn Kayyim el-Cevziyye ile ortaya konmuştur. İslam ceza hukukuna göre yürütülen muhakemelerin amacı hadd cezasını gerektiren suçlar ile diğer suçlarda farklılık arz etmektedir. Ceza muhakemesinin amacının maddi gerçeğin ortaya çıkarılması ve adaletin tesisi olması durumunda muhakemeyi yürüten makam tarafından Kur'an ve Sünnet'te meşru kılınan deliller de göz önünde bulundurulmakla birlikte muhakemenin genel amacına uygun olarak maddi gerçeğe ulaşmayı sağlayacak, kanunda sayılmamış diğer delillere de itibar edilir. Aksi takdirde birey haklarının zarar görmesi tehlikesi söz konusu olacaktır. Maddi gerçeğe ulaştıracak her türlü delilin, hakların zail olmaması için muhakemede değerlendirilmeye tabii tutulması anlayışı vicdani ispat sistemine yakındır. Bunun yanı sıra İslâm hukukunun ispat anlayışı hem hâkimin, şartlarını taşıması halinde, kanunda sayılan ispat vasıtalarını reddetme yetkisinin olmaması; hem de hadd cezalarının, ispat yollarının genişletilmesinin uygunsuzluğu ve dolayısıyla ancak kanundaki delillerle ispat edilebilirliği yönünden kanuni ispat sistemine de benzemektedir. İspat yükünün muhakemenin hangi sujelerinin üzerinde olduğu hususunda ise özel hüküm ve buyruklar bulunmayıp bu husus genel ilkeler ve içinde bulunan şartların gereği gözetilerek revize edilmeye müsaittir.

KAYNAKÇA

Almaany. Erişim 5 Aralık 2024 <https://www.almaany.com/>.

Aydın, Devrim. *Ceza Muhakemesinde Deliller*. Ankara: Yetkin Yayınevi, 2014.

Beroje, Sahip. *İslam Ceza Muhakemesi Hukukunda Beyyine Külfeti ve İspata Hakim Esaslar*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.

Birtek, Fatih. *Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2. Basım, 2017.

Ebu Zehra, Muhammed. *İslam Hukuku Metodolojisi*. çev. Abdulkadir Şener, Ankara: Fecr Yayınevi, 8. Basım 2000.

el-Askalânî, İbn Hacer. *Muhtasar Fethu'l Bari*. nşr. Ebu Suhayb Safâ ed-Davvi Ahmed el-Adevi. 6. ve 13. Cilt. İstanbul: Karınca & Polen Yayınevi, Ekim 2020.

el-Cevziyye, İbn Kayyım. *et-Turukul Hükmiyye fi's-Siyasetiş-Şer'iyye (Yargılama Hukukunda İspat Yolları)*. çev. Mehmet Erdoğan, İstanbul: Beka Yayınlar, 1. Basım, Kasım 2022.

eş-Şatıbî. *el-İ'tisâm* çev. Ahmet İyibildiren, Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 3. Basım, Haziran 2011.

Feyzioğlu, Metin. *Vicdani Kanaat*. İstanbul: Isık Yayınları, 2. Basım, Aralık 2015.

İbn Abidin, Muhammed Emin. *Reddü'l Muhtar ale'd-Dürril-Muhtar* çev. Ahmed Davudoğlu, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1983.

Kahveci, Nuri. *Ana Hatlarıyla İslam Ceza Hukuku* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2022.

Koca, Ümit. "İslam Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat Yükü". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Haziran 2022(39) s.93-115.

Roxin, Claus. "İspat Hukukunun Esasları" çev. Yener Ünver, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005/2 C. 4, S. 8 s.265-289.

Yayla, Mehmet. *Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat ve Şüphe* Ankara: Seçkin Yayınevi, 2. Basım, 2021.

Yenisey, Feridun ve Nuhoğlu, Ayşe. *Ceza Muhakemesi Hukuku* Ankara: Seçkin Yayınevi, 4. Basım, Eylül 2016.

Zuhayli, Vehbe. *İslam Fıkhi Ansiklopedisi* çev. Ahmet Efe vd. İstanbul: Risale Yayınevi, 1994.